

dat een gemeenschap polariseert. Nu al zijn er sentimenten onder grensbewoners. Zo is de bevolking in de Belgische grensgemeenten verbolgen over het feit dat de Nederlanders geen gemeentebeasting hoeven te betalen. Ook in sommige Duitse steden begint men te mopperen over de Nederlanders die een dubbel voordeel hebben; ze kunnen niet alleen de hypotheek aftrekken van hun inkomen, maar ook nog een subsidie krijgen van de Duitse staat omdat zij een eigen huis bezitten. Bovendien worden de huizenprijzen vaak omhoog gejaagd, waardoor de autochtone bevolking zich uit de eigen woonplaats voelt verdreven. Hoewel het prijzenswaardig is dat vele van de fiscale en juridische belemmeringen voor grensmigranten uit de weg zijn geruimd, moet niet worden vergeten dat de mensen met elkaar moeten samenleven in een stad of streek. Belangrijk lijkt daarom dat mensen die naar het buurland verhuizen zich realiseren dat zij een bepaalde verantwoordelijkheid dragen wanneer zij inwoner zijn van een bepaalde plaats. Alleen zo kan worden voorkomen dat de proeftuinen van Europa aan hun eigen succes ten onder gaan.

Nicole Ehlers is promovendus bij het Nijmegen Centre for Border Research. Het artikel is deels gebaseerd op haar promotie-onderzoek.

Reageren? Stuur een e-mail naar agora@geog.uu.nl

De institutionalisering van grensregio's

Resultaat van grensoverschrijdende samenwerking in de 'euregio'.

Geografen die zich over grensregio's buigen hebben vaak meer aandacht voor de grens dan voor de regio. Zij zijn vooral geïnteresseerd in de functie van de grens haar betekenis. Daardoor blijft de grensregio vaag gedefinieerd als de regio aan de grens. Sinds in het proces van Europese integratie grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden gemeengoed zijn geworden, duidt men met grensregio's juist op regio's die zich over de grens uitstrekken. Onderzoek in grensregio's laat vaak zien dat het verdwijnen van scherpe staatscontroles aan de binnengrenzen van de Europese Unie niet tot de verdwijning van de grens leidt. De grens blijft een belangrijk en betekenisvolle scheidingslijn in het sociale en economische gedrag van bewoners van grensregio's. Ook hebben grensbewoners vaak weinig kennis en belangstelling voor de grensoverschrijdende politieke samenwerkingsverbanden.

VIRGINIE MAMADOUH

Geografen hebben altijd veel belangstelling voor regio's, maar de traditionele, existentialistische benaderingen namen regio's als gegevens die door geografen ontdekt moesten worden. Recentelijk is juist meer aandacht voor regiovorming. Finse politiek geograaf Anssi Paasi heeft een grote rol gespeeld in die omkering met zijn theorie over de institutionalisering van regio's. Hij stelt dat dit in vier (dan niet gelijktijdig verlopende) fasen plaatsvindt. De eerste is de territoriale vorm; Dit verwijst naar de lokalisering van sociale praktijken waardoor een regio als aparte ruimtelijke eenheid wordt gevormd; daardoor krijgt de regio grenzen. De tweede is de conceptuele en symbolische vorm; dit verwijst naar bewustwording komt bijvoorbeeld een naam om de regio aan te duiden. De derde is de vorming van instituties zoals media, onderwijs en bestuur. De vierde is de vestiging van regio in een regionaal systeem en sociaal bewustzijn. Kortom, regio's zijn sociale constructies.

Als er sprake is van institutionalisering van regio's, kan er ook sprake zijn van desinstitutionalisering. De ontwikkelingen in grensgebieden duiden op dergelijke processen van desinstitutionalisering van door staatsgrenzen bepaalde regio's en de institutionalisering van nieuwe regio's. Het verwijderen van de grens zou naar verwachting tot nieuwe patronen van (grensoverschrijdende) interacties leiden die door de vorming van een nieuwe (grensoverschrijdende) regio. Ook worden allerlei (grensoverschrijdende) instituties opgericht. Het valt echter op, dat in de Europese context grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden vaak van bovenaf worden gestimuleerd: door de Europese Unie met name, maar soms ook door de staten. Dit betekent dat de institutionalisering van dergelijke regio's erg partieel is. Een aspect dat vaak onderbelicht blijft is de symbolische dimensie. Hebben dergelijke regio's eigenlijk wel een symbolische vorm, een identiteit, een naam?

Een rondgang door Europa leert dat grensoverschrijdende regio's zelden een bekende naam hebben die tot de verbeelding spreekt (vergelijk dit met Cascadia: grensoverschrijdende regio aan de Noord-Amerikaanse westkust). Een enkel

kan men teruggrijpen naar oude namen: Pomerania, Silesia aan de Poolse grenzen. Als de grens een rivier volgt, wordt de regio vaak naar de rivier genoemd (voorbeelden Neisse, Elbe, Rijn). Hetzelfde geldt voor andere natuurelementen zoals bergen of straten (Espace Mont Blanc, Conseil du Léman, Øresund, Baltic, Erzgebirge, Carpathian Euroregion, of de dooddoe-ner Mitt-Norden, een samenwerkingsverband in het Mid-Noorden van Noorwegen Zweden en Finland). Een andere gebruikelijke oplossing is het aan elkaar plakken van de namen van rivieren (Maas-Rijn, Rijn-Maas-Noord, Rijn-Waal, Spree-Neisse-Bober), bergen en zee (AlpeAdria), regio's (Sønderjylland-Schlesvig) of steden (Helsinki-Tallinn).

Iets meer creativiteit ziet men in samentrekkingen. Saar-Lor-Lux staat voor Saarland, Lorriane en Luxemburg; Alpazur voor Alpen en Côte d'Azur. Regio TriRhena is een samenwerkingsverband tussen drie Rijnregio's met de Regio Basiliensis, Region du Haut Rhin en Freiburger Regio Gesellschaft. Pamina staat voor PAlatinat, Mittlener-Oberrhein en Nord-Alsace. Sommige samenwerkingsverbanden proberen met de aanduiding Euroregion of Euregio voor de eigen naam zich gewichtiger voor te doen dan zij wellicht zijn. Daarnaast hebben twee regio's deze namen geclaimd: Euregio (aan de Duits-Nederlandse grens, ooit bij Gronau en Enschede begonnen, nu met 140 gemeenten en Kreise) en Euroregion (aan het Kanaal, een samenwerkingsverband tussen de drie Belgische regio's Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Vlaanderen en

Wallonië, de Britse Kent County Council, en de Franse regio Nord-Pas-de-Calais).

Sommige regionale samenwerkingsverbanden die door de Europese Unie worden gesubsidieerd in het kader van het Interregprogramma blijven naamloos (tussen Ierland en Wales bijvoorbeeld). Dit lijkt te wijzen op een geringe betrokkenheid van de lokale bevolking. De samenwerking lijkt niet meer dan een opportunistisch project om van de Brusselse subsidie te profiteren. Een absolute ontzuivering is 'de grote regio', zoals de vertaalde naam van la grande région/die grosse Region aan de Frans/Duits/Luxemburgs/Belgische grens luidt. Toch is in deze grensregio sprake van een lange en rijke traditie van grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden. Juist het succes heeft geleid tot verdere institutionalisering en ruimtelijke uitbreiding en de huidige benaming 'grote regio'. Het is dan geen toeval dat juist daar politici en media een prijsvraag hebben georganiseerd om een naam te vinden voor de regio.

Naamgeving als bewijs van bestaan

Het naamprobleem is niet typisch voor grensregio's. De namen van regio's binnen staten zijn vaak net zo weinig inspirerend. Nederland is wat dat betreft een uitzondering omdat de huidige provincies de overblijfselen zijn van historische provincies. In veel staten is dat anders gelopen. Na de Franse revolutie werden bewust nieuwe (rationele) deelgebieden gecreëerd, de departementen, om oude regionale identiteiten en loyaliteiten te breken. Daarom werden departementen genoemd naar rivieren en bergen, fysische geografi-

sche objecten die neutraal werden geacht in de strijd tussen revolutionairen en contrarevolutionairen.

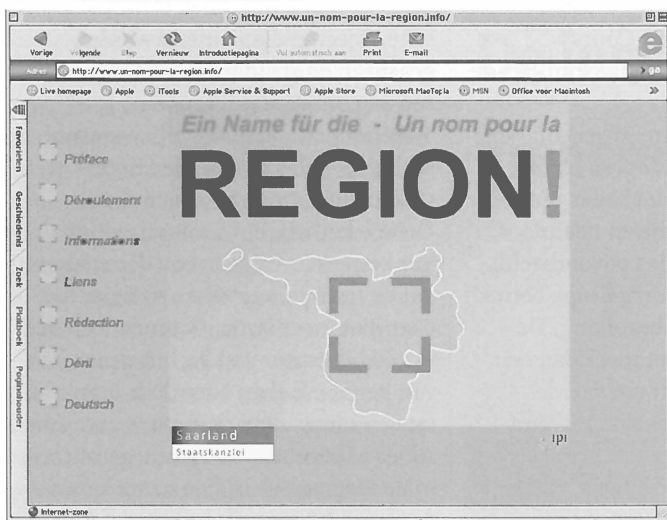
Tweehonderd jaar later zijn mensen vaak zeer gehecht aan deze regio's en voelen zich 'drômois' als zij uit de Drôme komen, of 'varois' als zij uit de Var komen (overigens een departement dat de naam draagt van een rivier die daar niet meer stroomt, omdat een deel van het departement bij het annexeren van het graafschap Nice door Frankrijk tot een nieuw departement is gemaakt: Alpes-Maritimes). In enkele gevallen is in de loop van de tijd de naam veranderd, omdat men die belastend vond. De Basses-Alpes werd omgedoopt tot Alpes de Haute-Provence omdat 'neder' minderwaardig werd gevonden en de Côtes-du-Nord tot Côtes d'Armor (de Keltische naam van Bretagne) omdat de oude naam afstotelijk koud zou klinken in de oren van potentiële strandtoeristen.

Waar men regio's scheidt om bevoegdheden te kunnen decentraliseren of decentraliseren, moet men deze regio's ook benoemen. Franse regio's, die in de jaren zestig werden afgebakend als planningsregio's en in de jaren tachtig politieke bevoegdheden (inclusief een parlement) kregen, zijn daar een voorbeeld van. Sommige namen werden aan historische provincies ontleend (Bretagne, Elzas, Aquitaine, Basse en Haute-Normandie), andere namen ontstonden door de koppeling van namen van historische regio's (Poitou-Charente), departementen (Nord-Pas-de-Calais) of geografische elementen, zoals Rhône-Alpes (naar de belangrijkste rivier en berggebied) en Provence-Alpes-Côte d'Azur (ook bekend als PACA). Dat de naam niet alles zegt, blijkt uit het feit dat Rhône-Alpes in korte tijd wel 'body' heeft gekregen, niet alleen vanwege de mogelijkheid om het bijvoeglijk naamwoord 'rhône-alpin' te gebruiken. In de loop der jaren is blijkbaar een gemeenschappelijke identiteit en een gemeenschappelijk lotsverbondenheid ontstaan, die genoeg diepte heeft om diverse mensen, groepen en bedrijven onder die vlag te verenigen. Dan vergeet men snel de oorspronkelijk kunstmatigheid van de oorspronkelijke naam en wordt Rhône-Alpes gelijkwaardig aan regio's met een veel oudere en rijkere geschiedenis, zoals Catalonië en Lombardië, met wie zij samenwerkt in de zogenaamde 'vier motoren'. De

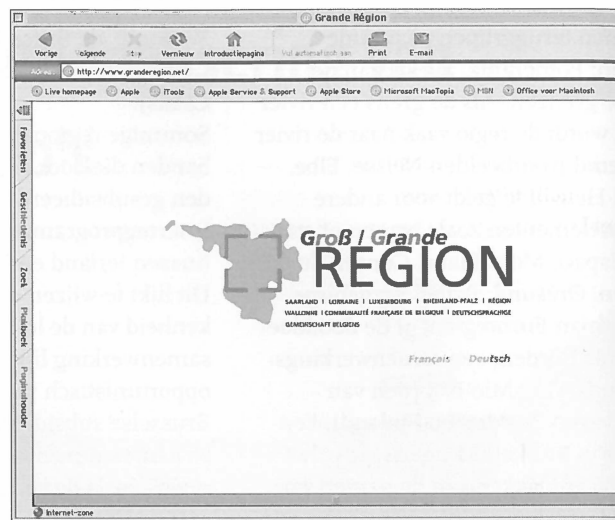
Namen voor de 'grote regio': de voorselectie

Aequalis	Lotharingia	Ausonia
Amaranta	Memosar	Catan
Amicitia	Pasallowa	Daccorda
Atmiris	Saar-Maas-Mosel	Elisia
Austrasien	Regio-Schengen	Ellopas
Best-Regio	Rhesamemo	Europ-Esprit
Carolingia	SaarLorLuxPlus	Magnaloca
Centregio	Viafronta	Wallusarpa
Centropa	Europuls	Okonzia
Coeuropa	Avicor	Uniregio
Regio-Coropa	Ardal	

(Bron: www.intrinet.de)

Bron: www.un-nom-pour-la-region.info

Bron: www.ipi-pres

vierde regionale partner, Baden-Württemberg, is overigens ook een betrekkelijk recente creatie (in 1951 opgericht bij de samenvoeging van Baden en Württemberg). Het proces waarbij symbolische vorm zich ontwikkelt is dus geworteld in allerlei zaken naast de naamgeving, zoals een institutionele vorm (het bestaan van politieke instituties die een gebied besturen en vertegenwoordigen), een territoriale vorm (die uit intensiverende interacties blijkt) en de relaties tot andere regio's. Bij dat proces hebben media een grote rol te spelen, met name in grotere grensregio's. De 'grote regio' in het Franse, Duitse, Belgische en Luxemburgse grensgebied, telt ruim 11 miljoen inwoners voor 65.400 vierkante kilometer (meer dan België en Nederland te samen). Ook al zijn er 120.000 grenswerkers, voor de meeste inwoners van de 'grote regio' is het overschrijden van staatsgrenzen geen dagelijkse routine. Daarom is de beeldvorming in de media buitengewoon belangrijk om de regio een symbolische vorm te geven.

De rol van regionale media

De nieuwe informatie- en communicatietechnologie, met name internet, hebben de communicatie tussen mensen op verschillende plaatsen erg veranderd. De specifieke mogelijkheden van deze nieuwe media zijn bijzonder interessant in grensgebieden. De massamedia zijn grotendeels nationaal georganiseerd: dat geldt voor de nationale pers, de nationale televisie en de nationale radio. Dit heeft twee belangrijke consequenties: deze media gebruiken de staatstaal en zij hebben inhoudelijk wei-

ning belangstelling voor nieuws uit het grensgebied. Regionale media zoals regionale kranten en regionale radio- en televisiestations (de laatste vooral sinds 1980) hebben per definitie meer oog voor nieuws uit de regio, wat in principe garant staat voor meer aandacht voor groeiende interacties met de buurregio over de grens, dan wel voor grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden. Regionale media gebruiken echter ook vaak de nationale taal. Dit maakt uitbreiding van de lezerkring aan de andere kant van de grens onwaarschijnlijk, want in de regel wordt daar een andere staatstaal gesproken, uitzonderingen daargelaten.

De nieuwe media daarentegen kunnen beter fysieke afstand, maar ook symbolische afstand overbruggen. De mogelijkheid om meertaligheid te accommoderen zijn veel groter op websites die zich op een grensoverschrijdende bevolking richten, dan in de pers of op televisie, om over radio te zwijgen. Ook de connectiviteit en de interactiviteit van de Web zijn gunstiger: men kan via websites links aanbrengen die de gebruiker heen en weer over de grens brengt en daarmee de groeiende grensoverschrijdende interacties zichtbaar maken, men kan via een forum discussies starten die de belangstellenden betreft bij discussies over de toekomst van hun grensregio.

De grote veelheid aan grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden (tussen diverse overheden, kamers van koophandel, arbeidsbureaus, hogescholen, maar ook tussen de regionale media) in de 'grote regio' en met name in haar oude kern de SaarLorLux, waar sinds decennia samengewerkt wordt in

het kader van economische herstructurering, is duidelijk zichtbaar vertegenwoordigd op de Web. Er zijn talrijke sites te vinden, tot aan de SarLorLux Unio por Neutrala Internacia Linvo Saar-Lor-Lux Unie voor de neutrale internationale talen, dat is: Esperanto. De van boven af georganiseerde prioriteit voor een nieuwe naam voor de 'grote regio' is door de samenwerkende regionale media Interegionale Presse Presse interrégionale (IPI) in de publiciteit gebracht, ook op hun afzonderlijke websites en op hun gezamenlijke website op <http://www.ipi-presse.org>. Er is ook een speciale website opgericht, op <http://www.un-nom-pour-region.info>. Er zijn langs deze weg 3000 inzendingen ingediend. Er zijn wel een Smart te winnen.

De jury, bestaande uit bestuurders van Saarland en journalisten van de internationale pers, heeft inmiddels een selectie gemaakt. Helaas is geen uitwerking voorhanden, maar men kan er van gaan, dat namen die uitleg nodig hebben geen goede kandidaten zijn. De lijst is zeer divers. Sommige namen spelen in op de geschiedenis (Lotharingia, Carolingia) of op de geografische ligging van de regio in hart van Europa (Centregio, Centro Coeuropa, of moet het Coeuropa zijn). Vreemde eend in de bijt zijn Europ Esprit (dat te veel op een kledingmerk lijkt) en Uniregio (dat in het Duits naar een universiteit verwijst). Sommige namen verwijzen naar de belangrijke rivieren in de regio, Memosar (Meuse, Moselle, Sarre, de Franse namen van Maas, Moezel en Saar) en Rhesame (Rhein, Saar, Meuse, Moselle) of na

de samenstellende regio's: Pasallowa (PALatinat, SAarland, Luxemburg, LOrraine, WALLonië), Wallusarpa (WALLonië, Lorraine, LUXemburg, SARre, PALatinat) of het simpelere maar wellicht effectievere SaarLorLuxPlus. En wat te denken van Regio-Schengen, naar het Luxemburgse plaatsje waar het verdrag over het verwijderen van controles aan de binnengrenzen (maar ook de verscherping van controles aan de buitengrenzen) is getekend. Dat zou een wat dubbelzinnig boodschap hebben.

De uiteindelijke keus valt op de volgende Regionale Top. Wat het ook wordt, de prijsvraag en de publiciteit eromheen en de betrokkenheid van burgers en schoolklassen zijn net zo belangrijk als de uitslag, als het gaat om de verdere institutionalisering van deze grensregio. Dit is een langzaam en veelzijdig proces dat net zo veel aandacht van geografen vraagt, als de effecten van de staatsgrenzen die, hoewel zij lang niet zo gesloten en gemilitariseerd zijn als zij ooit waren, nog steeds dominant aanwezig zijn in de representatie van de nationale territoria, bijvoorbeeld in schoolboeken en in de nationale media.

Virginie Mamadouh is docent bij het C.M. Kan-Instituut en onderzoeker bij het Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment (AME).

Reageren? Stuur een e-mail naar agora@geog.uu.nl

Literatuurselectie

Paasi, A. (1986) The institutionalization of regions: A theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity, *Fennia* 164 (1).

Paasi, A. (1991) Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life, *Environment and Planning A* 23: 239-256.

Paasi, A. (1996) Territories, Boundaries and Consciousness; The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border, Chichester: John Wiley.

Pater, B. de, Groote, P., Terlouw, K. en anderen (2002) Denken over regio's, Geografische perspectieven, Bussum: Coutinho.

Zoeken naar de Duits-Nederlandse grens

(Foto Stephanie Creke)

In het hedendaagse Europa worden grenzen steeds vaker geassocieerd met grensoverschrijdende interactie en transnationale integratie, ideeën die refereren aan het ideaal van 'grenzeloosheid'. Ondanks de formele verdwijning van interne EU-grenzen vormen ze nog steeds een 'obstructie'. Het overschrijden van een landsgrens is voor veel mensen nog altijd allesbehalve de normaalste zaak van de wereld. In de gedachten van mensen zijn de grenzen blijven bestaan. Dit heeft te maken met de betekenis die zij verbinden met de grens. De invloed die dit heeft op het dagelijks leven van mensen blijkt niet verwaarloosbaar.

ANKE STRÜVER

Grensoverschrijdende samenwerking staat nog in de kinderschoenen. Dat geldt ook voor de Nederlands-Duitse samenwerking, hoewel die een lange traditie heeft en onlangs nog verder is geïntensiveerd. Tegelijkertijd hebben ruimtelijke grenzen in het algemeen en die tussen de lidstaten van de EU in het bijzonder niet langer een dwingende logica 'op de grond'. Grenzen worden steeds meer geaccepteerd als sociale constructies, tot stand gebracht en in stand gehouden door individuele en gemeenschappelijke representaties, interpretaties en praktijken. In plaats van het conceptualiseren van Europese grenzen als vanzelfsprekende lijnen en aanduidingen van verschillen in bijvoorbeeld taal, beleid en regering, lijkt het veelbelovend